

NEYROLINGVISTIK DASTURLASH— IJTIMOY SEMIOTIKANING BIR SHAKLI

Namangan davlat universiteti
Filologiya fakulteti 3-bosqich talabasi
Asqaraliyeva Dilshoda Xojiakbar qizi
Email: asqaraliyevadilshoda529gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada neyro-lingvistik dasturlash (NLP)ning muloqot jarayonlaridagi o'rni va uning ijtimoiy semiyotika nuqtai nazaridan talqini ko'rib chiqiladi. NLP asoslari inson miyasining biologik hisoblash tizimi sifatida qaralishi, sezgi kanallari orqali ma'lumot almashinuvi va ijtimoiy haqiqatning subyektiv konstruksiyasi konsepsiyalariga urg'u beriladi. Maqola NLP va ijtimoiy konstruktivizm orqali muloqot jarayonlarida ma'no yaratish, xabarlarini talqin qilishda sezgi kanallarining ta'siri va har bir insonning o'ziga xos ijtimoiy haqiqat xaritasiga ega ekanligi masalalarini muhokama qiladi. Shuningdek, muloqot konteksti va uning ijtimoiy ma'nolari, xususan, xabar yuboruvchi va qabul qiluvchi o'rtasidagi o'zaro ta'sir asosida ma'no konstruksiyasi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: neyro-lingvistik dasturlash (NLP), muloqot (kommunikatsiya), sezgi kanallari (sensor kanallar), ijtimoiy konstruktivizm, ijtimoiy haqiqat xaritasi, semiyotika, subyektivlik, interpretatsiya, ma'no konstruksiyasi, kommunikativ harakat

Annotation: This article examines the role of Neuro-Linguistic Programming (NLP) in communication processes and its interpretation from the perspective of social semiotics. It emphasizes the foundations of NLP, including the view of the human brain as a biological computing system, information exchange through sensory channels, and the concept of subjective construction of social reality. The article discusses meaning-making in communication through NLP and social constructivism, the influence of sensory channels on message interpretation, and the notion that each individual possesses a unique social reality map. Furthermore, the importance of communication context and the social meanings arising from the interaction between sender and receiver in the construction of meaning are highlighted.

Keywords: Neuro-Linguistic Programming (NLP), communication, sensory channels, social constructivism, social reality map, semiotics, subjectivity, interpretation, meaning construction, communicative action.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль нейро-лингвистического программирования (НЛП) в процессах коммуникации и его интерпретация с позиции социальной семиотики. Особое внимание уделяется основам НЛП, включая представление о человеческом мозге как биологической вычислительной системе, обмену информацией через сенсорные каналы и

концепции субъективного конструирования социальной реальности. В статье обсуждается процесс создания смысла в коммуникации через НЛП и социальный конструктивизм, влияние сенсорных каналов на интерпретацию сообщений, а также идея о том, что каждый человек обладает уникальной картой социальной реальности. Кроме того, подчеркивается важность контекста коммуникации и социальных значений, возникающих во взаимодействии отправителя и получателя при построении смысла.

Ключевые слова: нейро-лингвистическое программирование (НЛП), коммуникация, сенсорные каналы, социальный конструктивизм, карта социальной реальности, семиотика, субъективность, интерпретация, конструирование смысла, коммуникативное действие

Neyro-lingvistik dasturlash (NLP) – bu muloqot (kommunikatsiya) fanlari sohasidagi yo‘nalish bo‘lib, ko‘pincha ilm-fan bilan psevdofan (soxta fan) oralig‘ida joylashgan deb hisoblanadi. Bunga sabab – neyro-lingvistik dasturlashda mavjud bo‘lgan ko‘plab taxminlarni tasdiqlovchi yoki rad etuvchi ilmiy asoslangan tadqiqotlarning yetarli emasligidir. Bu esa NLPdagi kommunikativ xususiyatlar haqiqatan ham inson psixikasining xususiyatlari ekanmi yoki shunchaki yaxshi kommunikator tomonidan ommaga qilingan oddiy taklif shaklidagimi – degan savollarni ochiq qoldiradi. "Neyro-lingvistik dasturlash" atamasi 1970-yillarda AQShning Palo-Alto maktabida, Palo-Alto universitetida paydo bo‘lgan. Bu yerda insoniy muloqotning o‘ziga xosliklari chuqur o‘rganilgan. NLP Ferdinand de Sossyur semiyotikasidan, shuningdek, muvaffaqiyatli psixoterapevtlar qanday qilib samarali muloqot qilganini o‘rganuvchi tadqiqotlardan ilhomlangan. Bu yondashuv muloqot, shaxsiy nuqtai nazar va odamlarning xabarlarini sezgi kanallari orqali qanday tushunishdagi farqlar haqida bahslarni kun tartibiga olib chiqdi.¹

NLP asoschilari Bandler va Grinder (1975) inson miyasini biologik hisoblash tizimi sifatida tasavvur qilish mumkinligini ta’kidlaydi. Ularga ko‘ra, inson xatti-harakatlari kompyuter dasturlariga o‘xshash modelda joylashgan bo‘lishi mumkin. Noekologik (ya’ni, shaxsga yoki atrof-muhitga zararli) xatti-harakatlardan voz kechish – miyadagi “dastur”ni o‘zgartirishga teng bo‘lishi mumkin.

²Ba’zi mualliflar tomonidan miyaning murakkab hisoblash tizimi sifatida tasvirlanishi ongning ontologik (borliqdagi) mavjudligini inkor etsa-da, ong osti va aqliy avtomatizmlar nuqtai nazaridan aql faoliyatini tushunishda foydali model hisoblanadi. Amaliy jihatdan, kognitiv (bilish) va operatsion tuzilmalar

¹ Bandler, R., & Grinder, J. (1975). The structure of magic (1st vol.), A book about language and therapy. Science and Behavior Books

² Şurubaru, A. (2002). Elemente de programare neuro-lingvistică [Elements of neurolinguistic programming]. In A. Cojocaru & A. Sandu (Coords.), Acţiune socială şi dezvoltare organizaţională [Social action and organizational development]. Lumen.

avtomatizatsiyalashganini ko‘ramiz, bu esa shaxslararo munosabatlar darajasida neyrokibernetik funksionallik haqida gapirishga imkon beradi. Bandler va Grinder (1982) inson miyasi kompyuterlar dasturlanadigan usulga o‘xshash algoritmlar asosida ishlashini xulosa qilishadi. Ushbu algoritmlar til va miyadagi tabiiy tilni qayta ishlash usullari bilan bog‘liq. Ular miyada “dastur kodi”ga o‘xshash ichki sintaksis mavjud deb hisoblashadi – bu dastlabki kompyuter dasturlash tillariga o‘xshash bo‘lib, sezgi kanallari orqali tashqi dunyo haqidagi ma’lumotlarni ongli tarzda qayta ishlaydigan nerv tuzilmalari bilan chuqurroq darajada ishlovchi (ongosti) tuzilmalar o‘rtasida interfeys vazifasini bajaradi. "Programmash" g‘oyasi kognitiv jarayonlarning algoritmik, takrorlanuvchi tuzilmalar asosida ishlashini aniqlashdan kelib chiqqan. Bu algoritmlar o‘zgarishi mumkin – va, aslida, turli xil psixoterapiya usullarida o‘zgaradi ham. Neyro-lingvistik sintaksis ongli va ongsiz faoliyatlarni o‘rganish usuli sifatida ishlatiladi, chunki NLP o‘zini "miyaning ishlash qo‘llanmasi" sifatida taqdim etadi.³ Bu turdagi dasturlash ijtimoiy semiyotika tushunchasini tushunishda inqilob bo‘lib, zamonaviy kommunikatsiya paradigmasini savol ostiga qo‘yadi. Chunki bu paradigma barcha xabarlar aniq va mantiqli bo‘lsa, ular har doim hamma tomonidan bir xil tarzda tushuniladi, deb hisoblaydi.

NLPning asosiy taxminlaridan biri shuki – biz muloqot qilmasligimiz mumkin emas. Ya’ni, bizning hayotimizda ro‘y berayotgan har bir narsa aslida – muloqot. O‘qituvchining o‘quvchilar bilan suhbatlashishi, siyosatchining ommaga murojaat qilishi, blogerning YouTube’ga video joylashi yoki bog‘dagi skamyada ikki yoshning bir-biriga muhabbat izhor qilishi – bularning barchasi muloqotning turli darajadagi shakllaridir. Bu jarayonda har bir kommunikator o‘z navbatida xabar yuboruvchi va qabul qiluvchi rolini bajaradi. Masalan, YouTube uchun video yozayotgan emiter (ya’ni xabar yuboruvchi) yonida o‘simlik bo‘lishi ham kommunikatsiya shaklidir. Bu – qisman yoki to‘liq anglangan tarzdagi muloqot shakli sanaladi. O‘simlikning o‘zi ongli niyatga ega emas, biroq uning oddiy mavjudligi u yerda bo‘lgan insonlar haqida nimanidir bildiradi – hatto bu xabar aniq ifoda etilmagan va bir nechta talqinga ega bo‘lishi mumkin bo‘lsa ham. Masalan, bu holat o‘sha joyda yashovchi odamlarning tabiatga bo‘lgan muhabbatini yoki shunchaki joy tanqisligini bildirishi mumkin. Bu – u yerda o‘simlikka g‘amxo‘rlik qiladigan, tabiatni sevuvchi odam borligini anglatadi. Ammo bu oddiy xulosa bir qator tushuntirishlarni talab qiladi: odamning o‘simlikni sevishi nimani anglatadi? Umuman, "sevgi" degan tushuncha nimani anglatadi? Qaysi kontekstda bu atama ishlatilmoqda – o‘simlik yoki hayvonga bo‘lgan muhabbat, insonni sevish, erotik yoki ota-onaviy muhabbat, vatanga bo‘lgan muhabbat kabi turli kontekstlarda "sevgi" so‘zi bir xil ma’noni anglatadimi? Tushunchalarning talqin

³ Bodenhamer, B. G., & Hall, L. M. (2001). The user's manual for the brain (1st vol.). Crown House Publishing.

etilishi ularning ma'nolarini turlicha yo'nalishda anglashga olib keladi. Shu sababli, "biz muloqot qilmaslikka ojizmiz" degan NLP g'oyasi bilan birga, har qanday xabar kontekstga bog'liq holda talqin qilinadi degan fikr ham mavjud bo'lishi kerak. Ya'ni, muloqotning o'zi ham kontekstdan ajralmas tarkibiy qismidir. Shunday savol tug'iladi: muloqot jarayoniga kirmaydigan semiyotik (belgilar orqali bildirish) kontekstlar ham mavjudmi? Masalan, qabul qiluvchi (ya'ni xabarni oluvchi) yo'q bo'lgan holat – sahroda yolg'iz yashovchi rohib kabi. U hech kim bilan uchrashmaydi. Biroq, bu odamning sahroda yashashining o'zi – ilohiy zot bilan muloqot qilish istagi orqali, bilvosita butun dunyo bilan muloqot qilish niyati borligini bildiradi. Semiyotik nuqtai nazardan qaraganda, muloqotning samaradorligi (ya'ni xabar yetib borgan yoki bormaganligi) muhim emas – qabul qiluvchining yo'qligi yoki u bilan aloqa qilishning imkonsizligi muloqotni yo'qqa chiqarmaydi. Bu faqatgina muloqotning bajarilish samaradorligini (performativlikni) cheklaydi, lekin uning mavjudligi (niyat yoki ifoda sifatida) saqlanib qoladi. Endi o'simlik haqidagi misolga qaytsak – agar o'simlik o'rmonning bir chekkasida, butunlay odamlar ishtirokisiz mavjud bo'lsa, bu holatni muloqot deb hisoblash mumkinmi? Agar biz muloqotni faqat insoniy tajribaga va ongli muloqotga bog'lab qo'ysak – demak, yo'q. Ammo agar muloqot tushunchasini signal yuborish yoki qabul qilish holatlariga kengaytirsak – unda o'simlikning mavjudligi uning atrof-muhitga yuborayotgan "signali" sifatida ko'rilishi mumkin. Masalan, u hayvonlar uchun oziq yoki boshpana manbai bo'lishi mumkin. Bu esa – muloqotning mavjudligini anglatadi. Demak, "muloqot nima degani?" degan savolga javob kontekstga bog'liq. Shu sababli, muloqot tushunchasi ham ijtimoiy jihatdan shakllangan hodisadir.

2. Sezgi kanallari – semiyotik subyektivizmni shakllantirish vositasi sifatida

Xabarni kodlash va dekodlash (ya'ni, uzatish va qabul qilish) jarayonida sezgi (sensor) kanallarini asosiy vosita sifatida joriy etish orqali semiyotik obyektivizm shubha ostiga olinadi. Chunki neyro-lingvistik dasturlash (NLP) bu jarayonni shaxsiy (subyektiv) deb hisoblaydi – ya'ni, har bir inson xabarni o'ziga xos tarzda kodlaydi yoki tushunadi. Bundan tashqari, ijtimoiy muloqotdagi xabarlar ijtimoiy haqiqatni bevosita aks ettirmaydi, balki odamlarning ushbu haqiqat haqida qurgan tasavvurlarini – ya'ni, *****ijtimoiy haqiqat xaritasi*****ni aks ettiradi. Bu fikr "xarita hududning o'zi emas" degan ibora bilan ifodalanadi. Aynan shu ibora ijtimoiy fanlarning subyektivlashuvi jarayoniga, shu jumladan semiyotikaning o'ziga ham asos bo'ladi. Bu jarayon keyinchalik ijtimoiy konstruktivizm⁴ orqali rivojlanadi. Ijtimoiy konstruktivizmga ko'ra, ijtimoiy haqiqatga ma'no berish inter-subyektiv (ya'ni, odamlar orasidagi o'zaro anglashuv) darajada yuz beradi – bu, ma'lum bir ijtimoiy haqiqat parchasi haqida odamlar birga muloqot jarayonida o'z talqinlarini muvofiqlashtirishga intilishidir.

⁴ Burr, V. (2015). Social constructionism (3rd ed.). Routledge.

Har bir insonda ijtimoiy haqiqat haqida o‘zining “xaritasi” mavjud bo‘ladi. Bu xarita – shaxsiy tajribalar va ular qanday qayta ishlanishiga, ya’ni qaysi sezgi kanali ustunligi asosida shakllanganiga bog‘liq. Muloqot jarayonida bir tushunchaning mazmuni turlicha talqin qilinishi mumkin – bu esa pacing va leading jarayonlari orqali yuz beradi. Ya’ni, bu muloqotda ishtirokchilar o‘rtasida munosabat va semantik (mazmuniy) yaqinlik o‘rnatilishi orqali ba’zi tushunchalarning mazmuni qayta shakllantiriladi. Bu holatda, qabul qiluvchi (receiver) yuboruvchining (emitter) ta’siri va ishonitirishiga ko‘proq moyil bo‘ladi.

Ijtimoiy konstruktivizm ushbu g‘oyani yanada rivojlantirib, semiyotika va ijtimoiy bilim nazariyasini (epistemologiyasini) obyektiv haqiqat konsepsiyasidan voz kechgan holda ishlab chiqadi. NLP tili bilan aytganda, bu – ijtimoiy haqiqatning o‘zini emas, balki uning “hududi” (territory) haqidagi tasavvurdan voz kechishdir. Buning o‘rniga, bu yondashuvda insonlar o‘z “xaritasi” bilan boshqa insonlarning xaritasi kesishadigan joylarda o‘ziga xos ma’noli konstruktlar (tushunchalar, mazmunlar) yuzaga keladi. Har bir muloqot jarayonida bu konstruktarning o‘ziga xos ma’nosi bo‘ladi.

Biz ko‘pincha ma’lum bir tushuncha doimiy semantik ma’noga ega deb hisoblaymiz – ya’ni, u har doim bir xil tarzda anglashiladi, deb o‘ylaymiz. Lekin aslida, muloqot jarayonida biz ushbu ma’noga kontekstga bog‘liq bo‘lgan turli tafsilotlarni qo‘shamiz, va bu tafsilotlar har doim o‘zgarib boradi. Shunday qilib, tushuncha (yoki termin) muloqot orqali, dialog asosida shakllanadi. Aks holda, u tushunchani aniqlash (ya’ni, unga ma’no berish) uchun zarur bo‘lgan muloqot konteksti mavjud bo‘lmaydi. Biz biror so‘zga qanday ma’no yuklayotganimizni, vaqt o‘tishi bilan, boshqa odamlar bilan qilgan muloqotlarimizga qarab qayta ko‘rib chiqamiz – ish faoliyatimizda, yig‘ilishlarda yoki qaysidir soha bizga qiziq (yoki qiziq emas) bo‘lishiga qarab ham bu o‘zgaradi. Biz ijtimoiy haqiqatni xarita sifatida ijtimoiy konstruksiya qilish g‘oyasini quyidagi film orqali tushuntirishimiz mumkin: *“Tepaga chiqqan, lekin tog‘dan tushgan ingliz”* (*The Englishman who Went up a Hill but Came down a Mountain*, Monger, 1995). Film XX asr boshlarida Uels hududining relyef xaritasini tuzish topshirig‘ini olgan kartograf haqida hikoya qiladi. U bir joyga yetib boradi, u yerning aholisi o‘zlarini “tog‘ aholisi” deb hisoblashadi. Ammo kartograf o‘lchovlariga ko‘ra, u yerning relyefi tog‘ uchun belgilangan rasmiy mezonlarga javob bermaydi — bu yer tog‘ emas, tepalik deb hisoblanishi kerak edi. Bu xabarni eshitgan aholining o‘zini tog‘ aholisi deb bilgan identiteti ostin-ustun bo‘ladi, ular o‘zini qadrsiz his qilishadi. Shunda ular bir qarorga kelishadi: tepani sun’iy ravishda bir necha metr balandlashtirish, shunda u rasmiy mezonlarga ko‘ra “tog‘” deb tan olinadi. Film nomi aynan shu voqeadan kelib chiqqan – kartograf “tog‘”ga chiqdi, lekin endi u tog‘ deb qayta belgilangan joydan tushdi.

Bu mazmun yaratish jarayoni – ya’ni ma’nolarning bosqichma-bosqich aniqlanishi – nafaqat tashqi haqiqat haqidagi “xaritani” shakllantiradi, balki insonning

o‘z-o‘zini anglashini, identitetini ham yaratadi. Bu esa inson ruhiy holatiga ta’sir qiluvchi psixik jarayonlarga olib keladi. Aynan shu identitetni semiyotik jarayonlar orqali yaratish va qayta yaratish ijtimoiy konstruktivizmning terapevtik tomonini tashkil qiladi – bu NLP, appreciative inquiry⁵ yoki narrativ terapiyalar orqali ifodalanadi.

"Xarita hududning o‘zi emas" degan semiyotik farazning ildizi Kantning subyektiv idealizmiga (Kant, 2015) borib taqaladi. Kant "noumen" (asliy haqiqat) bilan "fenomen" (tashqi sezilgan narsa) o‘rtasidagi farqni ta’kidlaydi – ya’ni "o‘z-o‘zidagi narsa" bilan ko‘rinadigan narsa o‘rtasida. Fenomenning yuzaga kelishida sezgi asosidagi aks ettirish jarayonlari, masalan, makon, vaqt, birlik, ko‘plik kabi sezgi toifalari orqali ongda aks ettirish mavjud.

Kantning ushbu qarashi muloqot amaliyotlari modeliga aylantirilgan – ya’ni sezgilar asosida xabarlarini dekodlash va til metamodelini tushunish orqali voqelikni ongda konstruksiya qilish.

Film misoliga o‘xshash ravishda, NLP va ijtimoiy konstruktivizmida umumiy g‘oya shundan iboratki, ijtimoiy haqiqat doimiy ravishda yaratiladi va qayta yaratiladi – aniqrog‘i, biz haqiqatni emas, balki u haqidagi xaritamizni o‘zgartirish orqali uni o‘zgartiramiz. Ko‘p hollarda biz hatto tashqi haqiqatni o‘zgartirishga urinamiz, chunki o‘zimizdagi xaritani o‘zgartirishni istamaymiz. Shunday harakat qilamizki, haqiqat bizning ichki xaritamizga zid keladigan signal va belgilarni inkor qilamiz – hattoki bu belgilar o‘zlari "haqiqatdan" kelayotgan bo‘lsa ham. Biz haqiqatni xaritagaga moslab o‘zgartiramiz. Masalan, men kimnidir "bu mening do‘stim" deb aytsam, unga xaritamda do‘st qanday bo‘lishi kerak bo‘lsa, shunga yarasha munosabatda bo‘laman: uni aqlli, go‘zal, fazilatli inson deb baholayman, chunki men o‘zimni qulay his qilishim uchun do‘stlarim shunday bo‘lishi kerak, deb bilaman. Agar bir payt u odam meni ranjitadigan narsa qilsa, men o‘zimning xaritamni qayta chiza boshlayman. Ijtimoiy o‘zgarish ham aynan shu – xaritani qayta chizish jarayonidir.

Biz voqelikni qanday ko‘rsak, uni o‘sha tarzda xaritamizni o‘zgartirib qabul qilamiz. Narrativ terapiya terminologiyasida bu "xarita" o‘rniga "hikoya" deb ataladi – bu esa xaritaning ichki, shaxsiy shakliga, ya’ni biz o‘zimizga qanday hikoya qilamiz, degan masalaga teng. Ijtimoiy haqiqat ongda xarita sifatida ⁶qayta belgilab olinadi – ya’ni, ijtimoiy haqiqatni sezishga imkon beradigan belgilar tizimi sifatida, yoki metahikoya / metadiskurs sifatida – bu ong tomonidan xarita orqali belgilar tizimini anglash shaklidir. Bu xarita – bizning ongiy reallik qurilishimiz – biz qanday harakat qilishimizni belgilaydi. Biroq, xarita, hatto ruhiy xarita bo‘lsa ham, haqiqatning soddalashtirilgan versiyasi – ya’ni, taxminiy modelidir. Bizning bu taxminiy

⁵ Cooperrider, D. (2008). The appreciative inquiry handbook: For leaders of change. BerrettKoehler Publishers.

⁶ Helmhout, M., Jorna, R. J., & Gazendam, H. W. (2009). The semiotic actor: From signs to socially constructed meaning. De Gruyter Mouton.

modelimiz – xaritamiz – boshqa odamlarning xaritasi bilan to‘liq mos kelmaydi, shu sababli har doim savol ostiga olinishi mumkin. Habermas (1984) tomonidan ishlab chiqilgan kommunikativ harakat kontseptsiyasi NLP asosidagi ijtimoiy semiyotika nuqtayi nazaridan ruhiy xaritalarni qayta chizish jarayoni sifatida qayta talqin qilinishi mumkin – to shu paytgacha, tafsiriy kelishuvga erishilmaguncha. Ya’ni, barcha ishtirokchilar haqiqat sifatida qabul qiladigan umumiy xarita ishlab chiqiladi. Masalan, “jamoaviy farovonlik” tushunchasini olaylik – har bir inson bu atamani har xil talqin qiladi. “Jamoaviy farovonlik” degan narsa aslida barcha odamlarning xaritalarining qisman kesishgan joyida bo‘lishi kerak. Bu xaritalar munozara va muloqot orqali moslashtirilishi zarur – ayniqsa, davlat siyosatini shakllantirishda. Turli odamlarning xaritalari hech qachon bir-biriga to‘liq mos tushmaydi, ammo ular kamida bir-biriga ziddiyatli bo‘lmasligi kerak – masalan, kimningdir xaritasida “dengiz” bor, boshqasining xaritasida “tog’” bo‘lsa, bu katta muammo. Bunda “dengiz” yoki “tog’” degani – bevosita geografik shakl emas, balki turlicha ijtimoiy hodisalarning belgisi sifatida tushuniladi.

Xulosa qilib aytganda, neyro-lingvistik dasturlash muloqot jarayonlarini yangi ijtimoiy semiyotik nazar bilan o‘rganish imkonini beradi. NLPdagi sezgi kanallari va subyektivlik muloqotda ma’nolarni yaratish va tushunishda markaziy rol o‘ynaydi. Har bir insonning ijtimoiy haqiqat xaritasi mavjud bo‘lib, bu xarita doimiy ravishda boshqalar bilan muloqot orqali o‘zgarib boradi. Maqolada NLPning ijtimoiy konstruktivizm bilan bog‘liqligi va muloqotdagi ma’no yaratilishining kontekstga bog‘liqligi ta’kidlangan. Bu yondashuv muloqotni faqatgina xabar almashinuvi sifatida emas, balki ijtimoiy realitetni qurish jarayoni sifatida ko‘rishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bandler, R., & Grinder, J. (1975). The structure of magic (1st vol.), A book about language and therapy. Science and Behavior Books.
2. Bandler, R., & Grinder, J. (1982). Reframing: Neuro-linguistic programming and the transformation of meaning. Real People Press.
3. Bodenhamer, B. G., & Hall, L. M. (2001). The user's manual for the brain (1st vol.). Crown House Publishing.
4. Burr, V. (2015). Social constructionism (3rd ed.). Routledge.
5. Cooperrider, D. (2008). The appreciative inquiry handbook: For leaders of change. BerrettKoehler Publishers.
6. Cooperrider, D., & Whitney, D. (1999). A positive revolution in change: Appreciative inquiry. Corporation for Positive Change.
7. Frankovský, M, Birknerová, Z, Štefko, R, & Benková, E. (2019). Implementing the concept of neurolinguistic programming related to sustainable human capital development. Sustainability, 11(15), 4031.

8. Gökdere Çınar, H, & Baykal, Ü. (2022). Determining the effect of neuro-linguistic programming techniques on the conflict management and interpersonal problem-solving skills of nurse managers: A mixed methods study. *Journal of Nursing Management*,
9. Habermas, J. (1984). *Reason and the rationalization of society* (vol. 1) The theory of communicative action. Beacon Press.
10. Helmhout, M., Jorna, R. J., & Gazendam, H. W. (2009). *The semiotic actor: From signs to socially constructed meaning*. De Gruyter Mouton.
11. Keezhatta, M. S. (2019). The impact of neuro-linguistic programming on english language teaching: Perceptions of NLP-trained English teachers. *International Journal of English Linguistics*, 9(6), 454.